IJTIMOIY TARMOQLARDA EKSTREMISTIK FAOLIYAT BILAN BOG‘LIQ HUQUQBUZARLIKLARNI ANIQLASHDA ZAMONAVIY AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI

Muallif:IIV Akademiyasi Oliy ta’limdan keying ta’lim fakulteti doktoranti Hoshilov
Ulug‘bek Muhiddin o‘g‘li

Ijtimoiy tarmoqlar ekstremistik tashkilotlar uchun targ‘ibot, mablag‘ yig‘ish va yangi tarafdorlarni jalb qilishning asosiy maydoniga aylangan. Kunlik ravishda millionlab xabar yaratilayotgan sharoitda bunday huquqbuzarliklarni faqat an’anaviy usullar bilan aniqlash samarasiz bo‘lib qolmoqda. Shu bois zamonaviy axborot texnologiyalari ekstremizm profilaktikasi va unga qarshi kurashning ajralmas qismiga aylanmoqda. O‘zbekistonda ekstremizmga qarshi kurashning huquqiy asoslari tegishli qonunda belgilangan bo‘lib, profilaktika va aniqlash chora-tadbirlarini zamonaviy vositalar bilan kuchaytirish zarurligi ko‘rsatiladi[1].

Birinchi imkoniyat sun’iy intellekt va mashinaviy o‘qitish algoritmlaridan foydalanishdir. Klassifikatsiya va anomaliyalarni aniqlash modellari katta hajmdagi kontentni avtomatik tarzda tahlil qilib, shubhali materiallarni ajratib berishi mumkin[2]. Tabiiy tilni qayta ishlash (NLP) usullari matnlardagi nafrat, zo‘ravonlikka da’vat va radikal g‘oyalarga xos til belgilarini aniqlash imkonini beradi[3]. O‘zbek tili uchun bunday modellar hozircha yetarli rivojlanmagani sababli, mahalliy til korpuslarini yaratish alohida ahamiyatga ega.

[1]O‘zbekiston Respublikasining «Ekstremizmga qarshi kurashish to‘g‘risida»gi Qonuni, 2018 yil 30 iyul, O‘RQ-489-son.

[2]Russell S., Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. 4th ed. — Hoboken: Pearson, 2020.

[3]Jurafsky D., Martin J.H. Speech and Language Processing. 3rd ed. (draft). — Stanford University, 2023.

Ikkinchi imkoniyat ochiq manbalar razvedkasi (OSINT) va ijtimoiy tarmoqlar tahlili (SNA) usullaridir. Akkauntlar o‘rtasidagi bog‘lanishlar, kontentni tarqatish tarmog‘i va faol uzatuvchi tugunlarni aniqlash orqali ekstremistik tarmoqlar tuzilmasini xaritalash mumkin. Bu yo‘nalishdagi tadqiqotlar jangari guruhlarning ijtimoiy tarmoqlardagi faolligi keng ko‘lamli va tarmoq tahlili vositalari yordamida o‘lchanishi mumkinligini ko‘rsatgan[4].

Uchinchi imkoniyat — kontentni avtomatik monitoring qilish, xesh-bazalar va multimedia (tasvir, video, audio) tahlili texnologiyalaridan foydalanishdir. Ilgari aniqlangan ekstremistik materiallarning raqamli «barmoq izi»ni saqlash ularning qayta yuklanishini tezkor aniqlash va olib tashlashga yordam beradi. Xalqaro tadqiqotlar platformalar tomonidan kontentni olib tashlash tezligi va samaradorligi masalasi texnologik yechimlarga bevosita bog‘liqligini ko‘rsatadi[5].

To‘rtinchi imkoniyat — davlat darajasidagi raqamlashtirish dasturlari doirasida yagona monitoring tizimlari, axborot almashinuvi va huquqni muhofaza qilish organlarining tahliliy platformalarini rivojlantirishdir[6]. Ayni paytda bunday texnologiyalarni qo‘llashda shaxsga doir ma’lumotlarni himoya qilish talablariga rioya etilishi, fuqarolarning huquq va erkinliklari kafolatlanishi shart[7].

Beshinchi imkoniyat — platformalararo hamkorlik va xesh-ma’lumotlar almashinuvidir. Yirik axborot kompaniyalari ekstremistik materiallarning

[4]Berger J.M., Morgan J. The ISIS Twitter Census: Defining and describing the population of ISIS supporters on Twitter. — Washington, D.C.: Brookings Institution, 2015.

[5]Conway M., Khawaja M., Lakhani S., Reffin J., Robertson A., Weir D. Disrupting Daesh: Measuring Takedown of Online Terrorist Material and Its Impacts // Studies in Conflict & Terrorism, 2019, Vol. 42.

[6]O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «Raqamli O‘zbekiston — 2030» strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida»gi PF-6079-son Farmoni, 2020 yil 5 oktyabr.

[7]O‘zbekiston Respublikasining «Shaxsga doir ma’lumotlar to‘g‘risida»gi Qonuni, 2019 yil 2 iyul, O‘RQ-547-son.

raqamli identifikatorlarini umumiy bazada almashish orqali bir xil kontentning turli platformalarda tez tarqalishini cheklashga harakat qilmoqda[8]. Bunday yondashuv huquqni muhofaza qilish organlari uchun ham muhim, chunki ularga qaysi materiallar qayerda va qancha vaqt tarqalganini aniqlash imkonini beradi. Milliy darajada esa shunga o‘xshash ma’lumotlar bazasini yaratish va uni xalqaro tizimlar bilan moslashtirish istiqbolli yo‘nalish hisoblanadi.

Oltinchi imkoniyat — katta ma’lumotlar (big data) tahlili va radikallashuvning dastlabki belgilarini erta aniqlashdir. Radikallashuv nazariyalariga ko‘ra, shaxs ekstremistik g‘oyalarga bosqichma-bosqich, ko‘pincha ijtimoiy izolyatsiya, adolatsizlik hissi va tengdoshlar ta’siri orqali yaqinlashadi[9]. Ijtimoiy tarmoqlardagi xulq-atvor o‘zgarishlari, obuna bo‘lingan kanallar va muloqot mavzulari tahlil qilinsa, profilaktik suhbat va ijtimoiy yordam choralarini o‘z vaqtida qo‘llash mumkin. Biroq bunday tahlil jinoiy javobgarlikni asoslash emas, balki profilaktika maqsadida qo‘llanilishi lozim.

Yettinchi imkoniyat — qarshi-narrativlar (counter-narrative) yaratish va ijobiy kontentni targ‘ib qilishda axborot texnologiyalaridan foydalanishdir. Birlashgan Millatlar Tashkiloti Xavfsizlik Kengashining tegishli rezolyutsiyasi terrorchilik va ekstremistik narrativlarga qarshi kurashning kompleks xalqaro asoslarini belgilab, bunda xususiy sektor va fuqarolik jamiyatining ishtirokini rag‘batlantiradi[10]. Maqsadli auditoriyani aniqlash, kontentni o‘zbek tilida yoshlar qiziqishlariga mos shaklda tayyorlash hamda ijtimoiy tarmoq algoritmlari orqali uni tarqatish ekstremizmga qarshi ma’rifiy ishlarning samaradorligini oshiradi.

[8]Global Internet Forum to Counter Terrorism (GIFCT). Hash-Sharing Database: terrorist and violent extremist content. URL: https://gifct.org (murojaat qilingan sana: 2026 yil noyabr).

[9]Borum R. Radicalization into Violent Extremism I: A Review of Social Science Theories // Journal of Strategic Security, 2011, Vol. 4, No. 4. — P. 7–36.

[10]UN Security Council Resolution 2354 (2017), S/RES/2354 (2017), 24 May 2017 — Comprehensive International Framework to Counter Terrorist Narratives.

Sakkizinchi imkoniyat — tasvir, video va audio tahlilidagi zamonaviy usullar, jumladan, ovozni matnga aylantirish, tasvirdagi belgilar (simvol, bayroq, yozuv)ni aniqlash va tahrirlangan (deepfake) materiallarni ajratish vositalaridan foydalanishdir. Ekstremistik targ‘ibot tobora ko‘proq video, podkast va qisqa videoroliklar shaklida tarqalayotgani sababli, ko‘p tilli va ko‘p formatli tahlil vositalari muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, bunday vositalar tergov jarayonida kontentni o‘z vaqtida qayd etish va dalil sifatida saqlashga ham yordam beradi.

Texnologiyalardan foydalanishning huquqiy chegaralari ham aniq bo‘lishi kerak. Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro paktga muvofiq fikr va so‘z erkinligi cheklanishi mumkin, lekin bunday cheklov qonunga asoslangan, qonuniy maqsadga yo‘naltirilgan va zarur hamda mutanosib bo‘lishi shart[11]. Shu bois, ekstremizmga qarshi kurash nomi bilan keng ko‘lamli, tanlab olinmagan kuzatuv yoki qonuniy fikr bildirishni cheklash yo‘l qo‘yilmaydi. Texnologik vositalar shaffoflik, hisobdorlik va mustaqil nazorat tamoyillariga asoslanishi lozim.

Zamonaviy texnologiyalarning samaradorligi ularni tashkiliy jihatdan to‘g‘ri joriy etishga ham bog‘liq. Avtomatlashtirilgan tahlil natijalari tegishli vakolatli organga uzatilishi, har bir shubhali holat mutaxassis tomonidan ko‘rib chiqilishi va huquqiy baholanishi uchun aniq jarayon (workflow) mavjud bo‘lishi kerak. Aks holda, tizim juda ko‘p noto‘g‘ri signallar bilan ortiqcha yuklanib, haqiqiy tahdidlarni o‘tkazib yuborishi mumkin. Shu bois texnologik yechimlarni ishlab chiqishda huquqshunoslar, dasturchilar, tilshunoslar va dinshunoslarning birgalikdagi ishtiroki zarur.

Milliy sharoitda o‘zbek, rus, qoraqalpoq va boshqa tillarda, shuningdek, translit va yosh avlodga xos jargonlarda yozilgan matnlarni tahlil qilish alohida

[11]International Covenant on Civil and Political Rights (New York, 16 December 1966), Article 19(3).

qiyinchilik tug‘diradi. Ko‘pgina tayyor yechimlar ingliz va arab tillari uchun optimallashtirilgan bo‘lib, mahalliy tillardagi kontextni to‘liq hisobga olmaydi. Shuning uchun yuqori sifatli, huquqiy jihatdan tozalangan va ekspertlar tomonidan belgilangan o‘zbek tilidagi matn korpuslarini yaratish, ularni ilmiy-tadqiqot muassasalari va oliy ta’lim muassasalari bilan hamkorlikda rivojlantirish katta ahamiyatga ega.

Axborot texnologiyalaridan foydalanish faqat aniqlash bilan cheklanmasligi kerak. Ekstremistik kontentni aniqlash natijalari statistik tahlil qilinib, ta’lim, oila, mahalla va yoshlar bilan ishlash tizimidagi profilaktik chora-tadbirlarni rejalashtirishga xizmat qilishi lozim. Bunda ijtimoiy tarmoqlardagi tahdidlarning dinamikasi, eng ko‘p ta’sirga uchraydigan yosh guruhlari va asosiy targ‘ibot mavzularini muntazam o‘rganib borish uzoq muddatli strategiyaning poydevori bo‘ladi.

Nihoyat, texnologik imkoniyatlardan foydalanish xalqaro hamkorlik bilan uyg‘un bo‘lishi kerak. Ekstremistik kontent chegara bilmaydi: bir davlatda yaratilgan material boshqa davlat auditoriyasiga yo‘naltirilishi mumkin. Shuning uchun tahdidlar to‘g‘risidagi ma’lumotlar bilan almashish, yagona terminologiya va tahlil metodikalarini ishlab chiqish, shuningdek, xalqaro tashkilotlar va axborot platformalari bilan doimiy muloqotni yo‘lga qo‘yish texnologik yechimlarning ta’sirini sezilarli oshiradi.

Shu bilan birga, texnologik yondashuvning cheklovlari ham mavjud: algoritmlarning xato (ijobiy va salbiy noto‘g‘ri) natijalari, kontekst va satira, diniy yoki ilmiy muhokamani ekstremizmdan ajratishdagi qiyinchiliklar, shuningdek, ma’lumotlarning shifrlangan yopiq kanallarda tarqalishi. Shu bois avtomatlashtirilgan tahlil natijalari mutaxassis tomonidan tekshirilishi va yuridik baholanishi lozim.

Xulosa sifatida, ijtimoiy tarmoqlarda ekstremistik huquqbuzarliklarni aniqlashda sun’iy intellekt, OSINT, tarmoq tahlili va avtomatik monitoring

texnologiyalarini inson nazorati hamda qonuniylik tamoyillari bilan uyg‘un holda qo‘llash eng samarali yo‘ldir. Buning uchun mahalliy tilga moslashtirilgan dasturiy vositalar, kadrlar tayyorlash va me’yoriy-huquqiy bazani takomillashtirish talab etiladi.